

Professor Nils Bejerot om erfarenheterna från gisslandramat för tio år sedan

Det skrevs historia vid Norrmalmstorg

Tio år efter kuppen mot Kreditbankens dåvarande huvudkontor vid Norrmalmstorg finns det anledning att summera vissa erfarenheter och synpunkter på den typ av brottslighet som innefattar människorov.

När jag i augusti 1973 som psykiatrisk konsult hos Stockholmspolisen hamnade i den operativa ledningsgrupp som hanterade kuppen hade jag tidigare under åren medverkat som förhandlare vid något dussintal fall där psykiskt sjuka, deprimerade, svartsjuka, knarkpåverkade eller berusade personer barrikaderat sig med vapen, vanligen med anhöriga som gisslan. Det hade givit en viss praktisk-klinisk förtrogenhet, men Norrmalmstorg var ändå något helt nytt.

Kan förutsäga beteendet

Trots den enorma mystifiering av det mänskliga beteendet som vissa grenar av psykologin lyckats prestera är det för den biologiskt orienterade uppenbart att beteendet hos såväl människor som djur är ändamålsenligt utifrån individens förutsättningar, behov och möjligheter. Känner man eller kan bedöma dessa styrfaktorer skall man också kunna förutsäga beteendet i stort.

Så enkelt får det nu inte vara enligt vårt nya och talrika skrå av skrivbordsteoretiker. Men mer än 25 års psykiatrisk verksamhet och bedömning av över 12 000 akutpsykiatriska problemfall har lett till erfarenheten att såväl friska som sjuka, hederliga som kriminella följer samma psykologiska grundlag: Mot bakgrunden av biologiska och sociala förutsättningar, behov och möjligheter styrs beteendet i nuet av tidigare inlärd och nu förväntade konsekvenser av beteendet.

Konstigare än så är det inte, menar jag, och den tesen har jag aldrig sett komma på skam.

Krävde polisens kapitulation

I inledningskedet till Norrmalmstorgs-dramat fruktade polisledningen mycket starkt att rånaren skulle skjuta eller lemlästa gisslan för att tilltvinga sig fri lejd med de tre miljoner kronor han pressat fram. En rad psykologer och psykiatrer ringde också till ledningsgruppen och

meddelade att en fast och avvisande inställning till rånarens krav med nödvändighet måste sluta i ett blodbad.

I TV framträdde Skå-Gustav Jonsson med samma budskap, och nio lärare i kriminologi vid Stockholms universitet gav vida publicitet till ett i hast författat uttalande där man krävde polisens kapitulation och ställde polisledningen och dess konsult till svars för den katastrof som väntade om man inte följde de vises råd. I andra länder brukade man också vid denna tidpunkt låta rånare med gisslan få fri lejd.

Detta var utgångspunkten när vi började våra diskussioner och analyser i ledningsgruppen. I första hand måste vi vinna tid, varför vissa taktiska eftergifter blev nödvändiga: Rånaren fick dit sin kamrat, han fick de begärda pengarna etc.

Inte skada gisslan

Efter ett par dygns fortlöpande diskussioner var samstämmigheten närmast total kring grundtanken att gisslan var rånarens enda förhandlingsbara "egendom" och att han skulle vara ytterligt rädd om den förhandlingsstyrka som gisslan utgjorde. Därtill kom att situationen skulle bli olidlig för rånaren om han hade döda, skadade eller sårade människor omkring sig.

Givetvis skulle rånaren hota och se till att sätta sig i respekt, men det framkom ingen rimlig grund till antagandet att han verkligen skulle skada gisslan. Efter den principen bedrevs operationen, som kom att sträcka sig över närmare sex dygn.

Ansvarslöst tyckande

När dramat var över och såväl bovar som gisslan kunde föras i säkerhet utan en skråma (men med två allvarligt skadade poliser på sjukhus), hade vi nog väntat något litet erkännande för våra analyser. I stäl- [oklar text] dölja sin harm och förklarade frankt att vi "hade haft en enorm tur"

Denna sällsynt enfaldiga kommentar gjorde mig först upprörd. Senare har jag insett att kritikerna p. g. a. bedrövlig teoribildning över huvud taget inte var förmögna att analysera situationen vid Norrmalmstorg:

De hade helt enkelt tyckt till emotionellt på det ansvarslösa sätt som blivit på modet i vissa kretsar sedan det akademiska förfallet bröt igenom på allvar mot slutet av 60-talet.

Provocerad av reaktionen på dramat började jag leta fram vad som fanns skrivet om kidnappning och gisslandramer i internationella sammanhang och försökte systematisera materialet. Resultatet har senare presenterats vid säkerhetskonferenser i Geneve och Lissabon och i korthet i Folket i Bild/Kulturfront (12/81).

Rädda om eget skinn

Samtal med tusentals kriminella har lärt mig att de mer erfarna ofta är ytterst målmedvetna och benägna till mycket stor risktagning i hopp om att antingen kunna klara sig, ljuga sig fria i rättegång eller så småningom kunna avvika från fängelset. Trots att de är beredda att ta stora risker brukar de vara mycket rädda om eget skinn

OFFER	FÖRÖVARE	
	A. Kriminella	B. Terrorister
1. "Neutrala" Personer	a. Barrikad-situion b. Kidnappning	a. Barrikad-situion b. Kidnappning
2. Motståndare	a. Barrikad-situion b. Kidnappning	a. Barrikad-situion b. Kidnappning

De viktigaste hållpunkterna för analysen och riskbedömningen har varit:

- förövarna och deras syften
- offren och deras ställning till förövarna, och
- typen av människorov, dvs. om det är fråga om en klassisk kidnappning eller en barrikadsituation.

Två slags förövare

Vad förövarna beträffar är de principiellt av två slag, dels kriminella eller låt oss säga "kommersiella", som endast är ute efter pengar, dels politiska eller ideella, som i första hand är ute efter politiska vinster i form av pengar för organisationens fortsatta kamp, frigivning av tillfångatagna kamrater, framtvingade politiska eftergifter eller helt enkelt publicitet och kanske vanligast en kombination av dessa motiv.

Om vi har att göra med psykotiska, "sinnessjuka" eller svårt psykiskt störda gärningsmän eller tillfälligt förgiftade eller berusade personer kan det vara särskilt svårt att förutse deras beteende. Lyckligtvis är det sällsynt att så störda personer är i stånd att utföra människorov i egentlig mening; det stannar vid familjedramer. Fortsättningsvis är det yrkeskriminella och politiska terrorister jag ska behandla.

Både yrkeskriminella och terrorister har givetvis mycket avvikande värdesystem och för vanligt folk många gånger närmast obegripliga ambitioner.

och hellre fly än inveckla sig i strider och slagsmål.

De som har en mera omfattande kriminell verksamhet bakom sig är ofta mycket goda vardagspsykologer med god intuition och människokänedom. Utan dessa egenskaper skulle de heller aldrig ha blivit framgångsrika som kriminella. De erfarna brukar snabbt se vad människor går för i olika sammanhang, och de är ytterst lyhörda för undanlidningar och lögnery; sådant brukar omedelbart genomskådas.

Krigshandlingar mot staten

Terroristerna utgörs undantagslöst av politiskt eller religiöst hängivna, fanatiska eller besatta personer som ingår i någon form av organisation med långtgående syften, som ytterst gäller makten i samhället.

Deras attacker utgör i princip krigshandlingar mot den aktuella statsbildningen, som de är beredda att, bekämpa med olagliga metoder, därför att de anser den vara mindervärdig, korrupt eller brottslig etc. Fanatismen och gruppsycket gör terroristerna ytterligt djärva och farliga. Martyrskapet väntar de stupade.

Klara hårda strapatser

Offren kan vara antingen i förhållande till gärningsmännen utpräglat antagonistiska personer

(fångvaktare, politiker, motståndare etc.), som man av speciella skäl hyser ett särskilt intresse av, eller också så att säga "neutrala" personer som mer av en tillfällighet har råkat bli offer i ett människorov.

Vid kidnappning bör offret vara en person i god vigör som kan förmodas klara de hårda strapatser som en fångenskap av denna typ utgör. Åldringar tycks vara ointressanta, kanske inte bara av hälsoskäl utan också därför att de anhörigas benägenhet att betala ut en förmögenhet för en person som redan levt sitt liv kan förväntas vara reducerad. Barn är lätta att kidnappa men svåra att sköta under fångenskap.

Det mest eftertraktade offret vid kidnappning är därför en framgångsrik och [otydlig text] medelålders man, gärna i framstående ställning, respektive en politisk ledargestalt.

Väcka publicitet

Situationen är väsensskild om gisslan befinner sig hos de omringade och belägrade förövarna i en barrikadsituation eller om offret hålls fången på okänd plats.

Kriminella eftersträvar normalt aldrig en barrikadsituation utan en sådan uppkommer vanligen efter det att man inte lyckats ta sig ifrån brottsplatsen: Ett inbrott som upptäckts, ett bankrån som gått snett etc.

Terrorister däremot eftersträvar ofta en barrikadsituation på en ockuperad ambassad eller liknande i syfte att väcka största möjliga publicitet för sina syften.

Gisslan löpte ingen risk

Analys av ett större material längs dessa variabler visar att vi enligt tabellen har att göra med åtta huvudtyper av gisslandramer, alla med mycket varierande risker för offren.

Norrmalmstorgsdramat placerar sig här i triangeln 1Aa: Kriminella har tagit neutrala personer som gisslan i en barrikadsituation. Veterligen har inga kriminella någonsin medvetet skadat sina offer i en sådan situation: De offer som krävts har hamnat i skottlinjen mellan rånare och polis.

Vid Norrmalmstorg löpte gisslan således inte någon som helst noterbar risk från förövarnas sida. Kriminella är alltså inte några vettvillingar, som våra universitetslärare i kriminologi tycka tro, utan högst rationella människor. (I annat fall skulle inte heller kriminaliteten ha den omfattning den har.)

Upphört i hela världen

Den mångmiljonär som kidnappats av banditer har hela sjuttio procents chans att överleva, medan den politiker som tagits som gisslan av terrorister och gömmts undan på okänd plats närmast är chanslös: Han har mindre än tio procents chans att överleva i den i särklass farligaste varianten av människorov.

Det skrevs faktiskt historia vid Norrmalmstorg 1973: Sedan kuppen avväjts och händelserna analyserats av båda sidorna har denna typ av kriminella attacker praktiskt taget upphört i hela världen: Myndigheterna har lärt sig

hur man hanterar den här typen av attacker och bovarna vet att spelet är förlorat om de försätter sig i en barrikadsituation. Det första rånarens kamrat sa när jag mötte honom utanför valvet var också: "Nu kan du vara säker på att något liknande inte kommer att hända i det här landet de närmaste tio åren!"

Lärdomarna från Norrmalmstorg lär inte hamna i några nutida svenska läroböcker i kriminologi, och jag medger gärna att vi faktiskt hade "en enorm tur", som forskare och kunskapsbyggare: Hade inte Norrmalmstorg legat i Stockholm så hade analysen kanske fortfarande varit ogjord.